

ХРИСТИЯНСЬКА ПСИХОЛОГІЯ

Ольга Климишин

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ)*

Християнська психологія: синергетика класичної психології та християнського вчення

Актуальність проблеми. Психологічна наука — це своєрідна «матриця знань», якій властиві чітка структурованість, поетапність формування та структурна цілісність. Історія становлення психології як науки засвідчує факт ступеневості розвитку уявлень, понять, гіпотез, теорій — усієї системи знань про психологічну природу людини. Першочергово нагадаємо про первинну дефініцію поняття «психологія», яке утворюють два грецьких слова: *psyche* — «душа», *logos* — у цьому контексті — «вивчення». Отже, слово «психологія» — «вивчення душі».

Початком психології як науки прийнято вважати 1879 р. Через 40 років відзначено своєрідний відхід цієї науки від своєї першочергової орієнтації щодо об'єкта дослідження. «Ми не стоїмо перед фактом зміни одних вчень про душу іншими (за змістом і характером), а перед фактом абсолютної ліквідації вчення про душу... Прекрасне означення «психологія» — вчення про душу — було просто незаконно вкрадене і використане як титул для зовсім іншої наукової області» [7, с. 422-423].

Безумовно, таке категоричне висловлювання С. Франка не позбавлене певного резонного звучання, адже й Л.С. Виготський констатував факт «забуття людини» в психології. «Класична природознавча психологія — це зовсім не вчення про душу і душевні явища, це вчення про психіку як властивість високоорганізованої тілесності, зокрема мозку. Всі інші характеристики психіки людини (особистісні, духовні, моральні) не виведені з її адаптивних функцій. Психіка не є особистісною і сама себе не розвиває» [6, с. 7]. Дотримуючись такої позиції, психологія як наука в прямому розумінні цього слова знехтувала (і продовжує) тим, що робить людину справді людиною, адже певні рівні психічного відображення є властивими й іншим живим істотам, а розуміння свідомості як найвищого рівня психічного відображення, що робить людину відмінною від інших, не повністю довершує науковий образ людини як самодостатньої та самобутньої індивідуальності. Можливо, свідомість є засобом, властивістю, способом реалізації людської

індивідуальної психічної природи, але сама сутність людини не обмежується (і, що більше, не визначається) виключно свідомістю. До прикладу, чи перестає бути людиною (але в аксіологічному розумінні) психічно хвора людина, в якій є певні порушення свідомості? Таки — ні, і наявні порушення не нівелюють її цінність як єдиної неповторної особи.

Очевидно, можна констатувати факт, що з моменту виникнення і до сьогодні психологія все більше віддалялася від свого об'єкта дослідження, або ж, точніше кажучи, обмежувала, модифікувала його, орієнтуючись то на несвідомі потяги, то на поведінкові реакції, то на репертуарно-рольові засади організації людської природи. Своєрідним поворотом до об'єкта аналізу стала гуманістична орієнтація психології та сповідування ідеї цілісності, гармонійності й індивідуальної неповторності кожної людини. Але і цьому напрямку була властива обмеженість — інтерпретація складових людської особистості (ціннісні орієнтації, потреби, смислові установки та ін.) з позиції їх соціально-психологічної значимості, перспективних можливостей життєствердження людини як суспільної, соціальної істоти.

«Сьогодні філософсько-метафізична думка і саме суспільство продовжують, подібно до Діогена, перебувати в пошуку людини. У суб'єкт-об'єктній структурі свідомості раціоналізму нового і новітнього часу людина завжди була окремим, найчастіше ізольованим індивідом. Цей живий атом у процесах соціалізації ставав то суб'єктом пізнання, то суб'єктом дії, то суб'єктом соціальних відносин, залишаючись при цьому психологічно окремою особистістю. Безсумнівно, саме така людина у форматі наявної цивілізації якщо ще натурально не вмерла, то під великим сумнівом перебуває повнота її буття» [6, с. 5].

Антропологічна криза, яка виникла в умовах сучасного суспільства на усіх рівнях його функціонування, стала детермінуючим фактором переосмислення екзистенції людини та сутності її життя. Вихід з цієї кризи очевидний — поглянути на людину передусім як на одухотворену істоту, репрезентовану тілесною-душевною-духовною складовими; не обмежувати пізнання людини лише її горизонтальною площиною реалізації, а враховувати (і, очевидно, визнати пріоритетною) вертикальну площину життєствердження людини. Варто було б говорити про реалізацію антропологічного підходу у всіх сферах гуманітарного знання, про переорієнтацію усіх сфер наукового пізнання на предмет саме «людського в людині» (В. Слободчиков). Цей підхід передбачатиме «орієнтацію на людську реальність у всій її повноті, у всіх її духовно-душевно-тілесних вимірах; це пошук засобів і умов становлення людини як суб'єкта власного життя, як особистості в зустрічі з іншими, як індивідуальності перед обличчям Абсолютного буття» [6, с. 6].

За таких умов можемо говорити про новий етап у розвитку психології, про перспективу формування психологічного знання, яке максимально наблизить її до первинного сутнісного задуму – психології як науки про душу. За Джеймсом Гілменом, «коли психологія відмовилась від свого коріння, від свого вихідного призначення – вивчення душі, вона втратила свою ідентичність і надалі не могла визначити свої кордони». Тобто – душа становить центральний, організуючий конструкт, єдиний, що в змозі дати нашій професії її центр та її кордони. Психологія повинна повернутися до свого коріння і зробити душу центром нашої роботи й мірою нашої дисципліни. Відокремлюючи психологію як таку від того, що часто називають психологією, Гілмен зауважує: «Де є зв'язок з душею, там психологія; де такого зв'язку немає, те, що має місце, краще звати статистикою, фізичною антропологією, культуровою журналістикою або вихованням тварин» [3, с. 103].

На певну теоретичну і практичну перспективу психології, за умов повернення її до вивчення душі, вказує Дейвід Елкінз. Зокрема, він акцентує увагу на таких ключових моментах: по-перше, звернення до проблем душі стане шляхом долучення психології до традицій західної культури; по-друге, відбудеться звільнення від жорсткого сцієнтизму та, відповідно, готовність формувати епістеміологічні висновки; по-третє, споглядання на людину крізь призму її духовної природи приведе до повної реконструкції медичних та механічних моделей лікування хворої людини (хвороб будь-якої етимології) [3, с. 103-105].

Психологія як наука стоїть перед вибором відправного пункту спрямування наукових пошуків – від індивідуальної сутності до усєї природи самоздійснення та самореалізації (психічної, психологічної, соціально-психологічної, духовної). І «це стане можливим, якщо сама психологія почне підлаштовуватися під психологію людини як психологічна антропологія, особлива антропна наука» [6, с. 8]. Відповідно виникне необхідність переосмислення цільового призначення психології на методологічному та методичному рівнях її існування та формулювання того кола проблемних завдань, вирішення яких і становитиме її функціональний зміст сьогодні.

Реальне втілення психологічної антропології, на нашу думку, є можливим на сьогодні в одному з напрямків психології – християнській психології, що може стати тим «пілотажним напрямком», в межах якого проходитиме наукова апробація підходу до вивчення людини в її трьох складових: духовній-душевній-тілесній. Таке напрямкове обмеження є виправданим з позиції існуючого протистояння з боку науковців матеріалістичного спрямування, яким властива суб'єкт-об'єктна орієнтація знань щодо природи людської особистості та які апелюють передусім до математичного «оформлення» психологічних знань, їх виключно раціоналістичного підтвердження.

Як влучно зауважив В.Х. Манеров, аналізуючи ситуацію становлення християнської психології, «в свідомості сучасних психологів поляризовані дві психології — світська і релігійна, але секуляризовану безодню між ними кожен заповнює по-своєму. Відомі пояснюючі формули типу: світська психологія досить правильно пояснює тільки сьогоднішній гріховний стан психіки; і протилежна за змістом: в секулярній психології людська гріховність намагається зрозуміти себе, свою гріховність, за допомогою гріховних, збочених понять» [4].

Очевидно, недоцільно взагалі антагоністично протиставляти світську та релігійну психологію, оскільки це «різні спектри» дослідження одного і того ж феномена — людини. Їх відмінність детермінована власною системою методологічних підходів до розуміння психологічної сутності останньої. Що стосується християнської психології як окремої галузі, то її методологічна основа певною мірою обумовлена «місцем знаходження» в царині знань про людину, які максимально відповідають предмету її досліджень.

Зокрема, Б.С. Братусь, вказуючи на статус, який християнська психологія займає стосовно психології та богослов'я, виокремлює два взаємовиключні положення, які, з одного боку, пояснюють її право на самостійне існування, а з іншого — безпосередній стосунок до останніх: «перше положення — те, що людина кінцева, те, що вона вимірювана, і те, що психологія — це науковий метод, який може виміряти і дослідити людину. Друге те, що людина безкінечна і безмірна, її не можна виміряти з тієї простої причини, що вона трансцендентна, а будь-яке вимірювання стає застарілим. І оскільки це антиномія, то ми повинні зрозуміти, внутрішньо змиритися з тим, що істина не посередині, і істина не в тому, що людина кінцева або безкінечна. Істина в цих двох взаємовиключних положеннях, які людина покликана в собі містити і витримувати, тому що це витримування і є труд життя... ми говоримо по суті про подвиг утримання цієї антиномії» [2].

«Слід констатувати, що християнська психологія... поєднує ознаки різних форм позанаукового і наукового знання і являє собою особливу область інтегративного знання, що вибудовується над сучасною психологією на основі святоотцівської антропології. В той же час вона претендує на цілісне бачення людини, включає в себе і об'єктивні дані секулярної науки, не викривлені ідеологічними інтерпретаціями, редукуючими тримірність «дух-душа-тіло». Таким чином, за задумом, християнська психологія є продовженням, устремлінням ядра світської психології в духовну вертикаль тривиміру» [4].

Першочерговою проблемою розвитку християнської психології є чітке визначення та розуміння предмета її досліджень. На сьогодні існує певна (доволі неоднозначна) система поглядів щодо суті предмета. Так, на думку С.А. Воробйова, предметом і завданнями християнської психології є цілісне живе знання про

генезис гріховних пристрастей і пастирське мистецтво лікування людських душ. В.Х. Манеров вважає, що об'єктом християнської психології повинна стати не стільки людина невіруюча, бездуховна, скільки віруюча як носій християнської свідомості. «Іноді предметом християнської психології називається духовна боротьба, духовна боротьба на шляху домобудівництва спасіння душі» [4].

Тут сформулюємо власне бачення предмета дослідження християнської психології, яке, не претендуючи на завершеність, є спробою уточнення розуміння останнього. Таким чином, на нашу думку, предмет дослідження християнської психології становлять — психологічні особливості християнського життєствердження людини як духовно-душевно-тілесної істоти на трьох рівнях — інтрасуб'єктному, інтерсуб'єктному та метасуб'єктному. «Антропологічна тріада «дух-душа-тіло» свідчить нам про таїну людську і боголюдську; цю таїну нам треба осягнути і описати. Тут ми стикаємося з глибинами онтології, феноменології, епістемології і філософської герменевтики. Людська особистість є духовним суб'єктом, наділеним інтуїцією буття, інтуїцією божественного смислу життя. Ця інтуїція органічно входить у спектр ноосфери людини. В тріаді існування-екзистенція-трансценденція людина реалізовує і пізнає своє духовне буття, пізнання в любові і радості, в найвеличчішому одкровенні екзистенціального «Я», в одкровенні одухотвореної особистості» [5, с. 9].

Психологічні особливості християнського життєствердження людини визначають суть християнської віри як ставлення, як вибору, як рішення в житті людини на трьох рівнях її існування. Якщо розглянути ці рівні з позиції двох основних християнських заповідей, то метасуб'єктний рівень передбачає реалізацію взаємин між людиною і Богом, взаємин, в яких Бог виступає Любов'ю і очікує любові у відповідь (очікує, а не вимагає!); інтрасуб'єктний рівень — це рівень реалізації любові людини стосовно себе самої — це прийняття себе такою, як вона є, з точки зору Його творіння. Це прийняття, з одного боку, є беззаперечним — приймаю усе як даність, з іншого — зобов'язуючим: «зобов'язуюсь прагнути до досконалості» («Отож, будьте досконалі, як досконалий Отець ваш Небесний!» /Мт. 5:48/). Людина, яка не полюбила себе, не здатна полюбити інших. Лише процес самопізнання, самоосмислення врешті-решт приведе до розуміння — прийняття іншої людини такою, як вона є. Прояв любові до «ближнього» і утворює суть інтерсуб'єктного рівня — це рівень діалогу, діалогічного життєствердження любові людьми стосовно один до одного у спосіб самообмеження та самозречення заради добра іншого.

Що стосується методів дослідження, які використовує християнська психологія, то їх вибір однозначно детермінований самим предметом дослідження. Пізнаваність людини в цілому за допомогою традиційних наукових методів однозначно ставиться під сумнів. І в цьому контексті набувають чинності

концептуальні положення А. Маслоу, який вважав, «що для того, щоб наблизитися до глибшого розуміння природи людини, нам потрібно або вийти за межі науки, або сформуванати нову структуру психології, щоб об'єднати суб'єктивні, інтуїтивні концепції, що підходять до природи предмета. Ортодоксальний підхід, який вивчає людей по частинах, потрібно замінити таким підходом, де людям дозволено демонструвати свій суб'єктивний досвід у холистичній манері» [8, с. 505-506]. Інакше кажучи, дослідження людини як духовно-душевно-тілесної субстанції повинно відбуватися за допомогою ідеографічних методів, що дають можливість пізнати «суб'єктивний досвід людини» (А. Маслоу), який вона формує, перебуваючи на шляху до свого Творця.

Доречною є також думка І. Ільїна, який у власних дослідженнях прийшов до висновку: «вчений покликаний наситити спостереження і свою думку живим спогляданням... Раціональна наука, не сприймаюча нічого, окрім чуттєвого спостереження, експерименту й аналізу, є духовно сліпою наукою: вона не бачить предмета, а спостерігає лише його контури; її дотик вбиває живий зміст предмета, вона застрягає в окремих частинах і елементах предмета і безсила піднятися до осягнення цілого. Вчений покликаний споглядати життя природного організму» [4].

Безумовно, такі методи дослідження як спостереження (а особливо самоспостереження), опитування (безпосереднє чи опосередковане), тестування, проєктивні методи і, навіть, експеримент не є виключеними з арсеналу методичного забезпечення процесу дослідження в області християнської психології, адже кожен з цих методів дає можливість отримати інформацію щодо суб'єктивних переживань людини, стану її релігійної свідомості та ін.

Існує також проблема стандартизації методик, спрямованих на вивчення духовного світу людини, адже критерії, які його визначають, носять виключно індивідуально-суб'єктивну природу вираженості, а отже об'єктивна показників вкрай обтяжлива, а то й зовсім неможлива. Водночас не менш проблематичною є ситуація обробки матеріалів дослідження – якісного та кількісного аналізу отриманих результатів. Адже, зокрема, чи можна рівень вираженості релігійної віри як духовної цінності в структурі ціннісно-сміслової свідомості людини відобразити в процентах чи стенах? Власне, цей факт є чи не найбільшим аргументом, який використовують як науковці-психологи, так і богослови, заперечуючи можливість функціонування християнської психології як окремого наукового напрямку. Водночас є й протилежна думка – стан устремління науки до більш глибинного розуміння людини (передусім розуміння її як носія духа) є показником її науковості. Бо ж стан розвитку є протилежним стану стагнації, навіть якщо цей розвиток обмежується можливостями математичного обґрунтування теоретичних положень. Беззаперечною є думка В. Франкла про те, що людина ніколи не

може вповні пізнати себе саму, допоки не вийде за межі себе самої, водночас, на нашу думку, вона стоїть перед необхідністю пізнати те, що має і повинна пізнати, усе те, що робить її людиною у фізіологічному, психологічному та духовному вимірах («...шукайте – і знайдете, стукайте – і відчинять вам; бо кожен, хто стукає – знаходить, а хто стукає – відчинять тому» /Мт. 7: 7-8/).

Питання особистості психолога-дослідника в царині християнської психології, вочевидь, є також вельми актуальним. Якою повинна бути ця особистість – обов'язково віруючою чи, можливо, й невіруючою, якими якостями повинна володіти вона, якщо має намір проводити консультування чи психотерапевтичну християнсько орієнтовану практику. Ця людина повинна бути, перш за все, професіоналом, володіти глибокими знаннями психології, адже, як влучно вказує Братусь, проводячи аналогію з християнським медиком і невіруючим медиком, знання повинні бути як в першого, так і в другого, але їх відмінність полягає в баченні пацієнта і все, але «це «все» – дуже дорого коштує» [2]. Водночас, хоча й існує думка про те, що лікареві не обов'язково перехворіти усіма хворобами, щоб навчитись їх лікувати, на нашу думку, психолог, що є прихильником християнсько орієнтованої психології, повинен бути віруючою людиною, а його «прихильність» до цього напрямку повинна ініціюватись внутрішніми переконаннями, які формуються в процесі його особистого християнського життєвого досвіду, його власної зустрічі з Христом.

Тож, підсумовуючи усе тут сказане, підходимо до розуміння того, що християнська психологія відкриває перед усією психологією перспективу повернення до першочергового сутнісного функціонального спрямування (здуму). «Час чистої психології заради психології минув. Іншими словами, минув час безвідповідальної психології... Настала пора ...вибрати і усвідомити загальні смисли і орієнтири руху, зрозуміти і чітко визнати, якому образу людини ми збираємось служити, в якому вбачати відповідність нашої професійної діяльності» [1]. Обираючи предметом дослідження християнське життєствердження людини як одухотвореної істоти, репрезентованої тілесною, душевною, духовною складовими, християнська психологія визначає шлях пізнання та осмислення справжньої екзистенційної вартості людини. Людина постає як сакральна цінність, яка, будучи створеною за образом та подобою Бога, покликана, зобов'язана реалізовувати свою сутність у спосіб творення добра і любові – в спосіб самообмеження та самозречення заради іншого.

Список використаних джерел

1. Братусь Б.С. К проблеме человека в психологии // Вопросы психологии, 1997. – № 5.
2. Братусь Б.С. (22 листопада 2002). *Выступление на симпозиуме «Христианская психология и гуманитарные практики»* [WWW документ]. URL <http://mmk-mission.ru/ antropconf/2002 bratus. html> (20 квітня 2007).
3. Гуманістична психологія: Т. 2. Психологія і духовність: (Світоглядні аспекти гуманістично зорієнтованих напрямів у сучасній західній психології) / упоряд. Г. Балл, Р. Трач. – 2005. – 279 с.
4. Манеров В.Х. *О методологии христианской психологии* / Слово: Православный образовательный портал [WWW документ]. URL <http://www.portal-slovo.ru> (21 березня 2007).
5. Онищенко В.Д. *Філософія духа і духовного пізнання: Християнсько-філософська ноологія*. – Львів: Логос, 1998. – 338 с.
6. Слободчиков В.І. *Формування християнсько орієнтованої психології* / Психолог. – 2006. – № 14. – С. 4-8.
7. Франк С.А. *Предмет знания. Душа человека*. – С.-Пб: Наука, 1995.
8. Хьелл Л., Зиглер Д. *Теории личности (Основные положения, исследования и применение)*. – С.-Пб.: Питер Пресс, 1997. – 608 с.

Анотація: У статті розглядається проблема розвитку окремої галузі психології – християнської психології, в межах якої реалізується антропологічний підхід до людини як комплементарної єдності тіла, душі і духа. Подано розуміння предмету досліджень християнської психології та її методичного забезпечення.

Olga Klymyshyn

Christian Psychology: synergy of the classical psychology and christian studies

Summary: The article is devoted to the development of separate branch of Psychology – Christian Psychology in measures of which anthropological approach to the person as exponent of three meanings (body, soul, spirit) is realized. It has understanding of the subject of investigation of Christian Psychology and its methodical providing.

Рукопис наукової статті надійшов до редакції «Доброго Пастиря» 02.11.2010 р.